

Språkplanering i praktiken?

En lexikalisk studie av förarbetena till 1734 års lag

Av LENA ROGSTRÖM

Abstract

Rogström, Lena, lena.rogstroem@svenska.gu.se, Senior Lecturer, Dept. of Swedish, University of Gothenburg, Sweden: "Language planning in practice". *Språk och Stil* 19, 2009, pp. 5–34.

The first Swedish Code of Law, common to the whole country, was not established until 1734. Until then different codices, rules and regulations were used for towns and the countryside, respectively. The Law Committee, appointed in 1686, maintained thorough records of its work, and these were published between 1900 and 1909. The members of the Committee frequently discussed linguistic matters, and they also suggested several lexical improvements. Thus, the linguistic material in the protocols can be considered to be direct evidence of 17th-century language planning regarding one of the most important models for Swedish written language – the Code of Law of 1734.

In this article, 514 lexical units are analyzed using text linguistic and lexicological methods. The theoretical framework is taken from Ulf Telemans' work on language planning that targeted the 17th century. The investigation focuses on three factors which have relevance for contemporary language planning: Swedish as a language for all purposes; an expanded lexicon, improved and enlarged in order to compete with Latin; and finally Swedish as orthographically and morphologically normalized.

Keywords: Code of Law of 1734, language planning, lexical units, Swedish.

Rättsläget under 1600-talet i Sverige präglas av stark förvirring. Det finns ingen enhetlig och överallt giltig lag, utan de lagar som används av domstolarna finns samlade i kodexar bestående av delvis olika lands- och stadslagar samt tillägg till dessa (se Johnson 2005).

Under 1600-talet utvidgas också Sveriges gränser på flera sätt och samhällets styrelseskick kräver en större byråkrati och effektivare kanslier. Behovet av en modern, reviderad, enhetlig lagbok blir allt större och vid riksdagen 1686 läggs slutligen fram ett förslag om att tillsätta en lagkommission med uppdrag att revidera och sammanställa lagarna till en enhetlig sådan.

Den 6 december 1686 förordnas så den kommission som skulle genomföra arbetet med att utforma den lag som slutligen stadfästes vid 1736 års riksdag men som skulle komma att kallas 1734 års lag. Kommissionens förste ordförande (1686–1690) var lantmarskalk Erik Linskiöld, samme person som ursprungligen lanserat förslaget till en ny kommission. Efter honom tillträdde

kungliga rådet Nils Gyldenstolpe, och kommissionens tredje och siste ordförande var riksrådet Gustaf Cronhielm. Det är också denne som brukar tillerkännas de stilistiska bearbetningar som givit lagen dess språkligt höga kvalitet. Även om den slutgiltiga utformningen av 1734 års lag i princip kom att präglas av en enda man, är det rimligt att tänka sig att han byggde vidare på strategier som funnits under hela projektet, i större eller mindre omfattning. Frågan är om dessa strategier går att kartlägga för att på så sätt komma en språkplanerande verksamhet mer in på livet.

Syftet med denna artikel är att undersöka om man utifrån de bevarade protokollen kan se om lagkommissionen verkar ha haft ett språkplanerande perspektiv på sitt eget arbete. Eftersom man i kommissionens förarbeten till 1734 års lag har möjlighet att få ta del av argumentationen och grundvalarna för de faktiska besluten, borde man kunna komma ganska nära den eventuellt språkplanerande verksamhet som kommissionen kan ha utövat. Det är i detta sammanhang också intressant att försöka se i vilken mån de föreslagna förändringarna faktiskt vann gehör och finns kvar i den slutliga lagtexten.

Förförarbetena till 1734 års lag

Arbetet i 1686 års lagkommission finns noggrant beskrivet i de efterlämnade protokollen från sammanträdena. Dessa gavs ut 1900–1909 av Wilhelm Sjögren med titeln *Förförarbetena till Sveriges rikets lag 1686–1736*. Av protokollen kan man sluta sig till att kommissionen sammanträdde några gånger per år och att varje ledamot hade fått sig var sin balk tilldelad.

Westman (1912 s. 63 f.) ger en ingående beskrivning av kommissionens arbetssätt som var mycket tidsödande. Efter att lagkommissionen kommenterat en bearbetad balk granskades den av flera andra instanser varefter den kom tillbaka till lagkommissionen som då fick bearbeta balken igen. Varje balk finns därigenom kommenterad på flera ställen i protokollen, och det långsamma arbetssättet var en av anledningarna till att den färdiga lagen dröjde så länge. Det var också svårt att få överblick över arbetet, och inte minst den språkliga formen blev lidande.

Revisionen av samtliga balkar var klar 1715, men av olika anledningar kom inte lagen att godkännas av riksdagen förrän 1736.

Lagprojektet hade naturligtvis som yttersta syfte att manifesteras Sverige som nation genom en sammanhållen lagbok, giltig i hela riket. Projektet påbörjades

under en tid då Sverige var en stormakt i Östersjöområdet – en stormakt som också började inse värdet av ett enhetligt nationalspråk som kunde fungera i olika sammanhang: litterära, administrativa, vetenskapliga och – inte minst – juridiska. Teleman (2002) återger den språkvårdsdebatt som fördes under 1600- och 1700-talen, och det finns all anledning att tro att också den nyinrättade lagkommissionen var medveten om den stora språkliga betydelse som en ny lagbok borde ha.

Att en enhetlig språklig utformning var viktig för kommissionen visas redan i riktlinjerna till deras arbete där det finns direktiv för hur språket skall utformas. Westman (1912 s. 61) återger följande passage.

Allt bör skrivas med en god, ren och tydlig svensk stil, som inte affekterar varken vårt eget språks gamla obrukliga och obekanta ord och uttryck ej heller främmande termer utan förnämligast söker det, som till meningens bekvämaste uttryck tjänligt och nödigt finnes.

Man kan också se i protokollen från lagkommissionens arbete att vissa delar av den språkliga utformningen diskuteras, framför allt ordförrådet, men man ser inga diskussioner om hur den övergripande stilen i lagboken skall utformas. Frågan är således om man kan gå så långt som att säga att kommissionen arbetade efter en medvetet språkplanerande strategi.

En viss hjälp i besvarandet av frågan får man naturligtvis i de riktlinjer som fanns för lagkommissionens arbete (se nedan). I övrigt får man vända sig till de efterlämnade protokollen och i dem försöka finna spår av en språklig diskussion. Protokollen utgör härvidlag ett ganska tacksamt material för språkliga undersökningar. Här kan man faktiskt ta del av hur ledamöterna resonerade om enskilda ord och uttrycksätt, vilket ger direkta upplysningar om hur de såg på vilka språkliga bearbetningar som behövdes.

Undersökningsmaterial och excerperingsmetod

Källmaterialet är i sig ganska okomplicerat eftersom det består av en utgåva av lagprotokollen (Sjögren 1901–1909) samt 1734 års lag, inskriven i elektronisk form. Excerperingsförfarandet är dock mer problematiskt, vilket redogörs för i detta avsnitt.

I lagprotokollens diskussioner skiljer man sällan på form och innehåll. Det huvudsakliga syftet med lagkommissionens arbete är att bearbeta och anpassa lagens juridiska innebörd och det är detta syfte som står i fokus. I diskussio-

nerna om hur den juridiska innebörden bäst framställs uppkommer så den språkliga diskussionen som kan ta sig något olika uttryck. Ibland diskuteras skilda alternativa språkliga uttryckssätt i klartext med förslag på nya ord och fraser som ersättning för de befintliga, men vanligare är att man för en diskussion om varför något bör ändras utan att man ger konkreta förslag på hur. För att kunna lägga lagkommissionens riktlinjer till grund för en språklig undersökning måste man således först stipulera hur tydlighet, begriplighet och aktualitet tar sig språkliga uttryck i de fall som detta inte förklaras explicit i protokollen, och detta kan man endast göra genom att studera de språkliga diskussioner som förs och låta dem ligga till grund för materialexcerperingen.

Diskussionen av den språkliga utformningen är ymnig i förarbetena, men det är inte alltid som motiveringarna till förändringarna finns med. Det har ibland varit svårt att bestämma vilka enheter som skall exciperas och på vilka grunder. I många fall står det i klartext att man vill byta ut ett föråldrat ord mot ett yngre, eller ett utländskt ord mot ett inhemskt, i enlighet med riktlinjerna för kommissionens arbete. Ett exempel på detta är det latinska ordet *loco inventari* som kommissionen vill byta ut mot det mer inhemska *upteckning* (Sjögren 1901 vol. 3, s. 233). Tyvärr finns det också åtskilliga exempel på att förändringar görs utan att man anger varför och dessa går dessvärre inte att säga så mycket om.

Eftersom kommissionens arbetssätt innebar att samma balk behandlades flera gånger tas en och samma enhet upp på flera ställen i protokollen, både före och efter att den varit på remiss hos de olika juridiska instanserna. Det är därför ibland vanskligt att avgöra om det är en redan tidigare exciperad enhet som diskuteras på nytt, inte minst eftersom förslagen kan ha förändrats på vägen. I några fall är det dock tydligt att det är samma sak som tas upp flera gånger. Ett sådant exempel är diskussionen i Konungabalken som handlar om beteckningen på Sverige. Flera av remissinstanserna, bl.a. Svea och Göta hovrätter (se Sjögren 1908 s. 3–4), har påpekat att de tycker att man bör skriva *Swea och Giötha Rijke* i stället för det av kommissionen föreslagna *Swea rijke*. Detta diskuteras på åtminstone fyra ställen i protokollen, och dessa är därför medtagna som fyra lexikaliska enheter. Man kan urskilja ytterligare några tydliga fall av samma slag, t.ex. diskussionen om hur man skall definiera markeringarna *råå och röör* som också förs på flera ställen i protokollen. Jag bedömer emellertid att denna typ av upprepad behandling av en och samma enhet inte försiggår så ofta att det på något sätt snedvrider exciperingen. Kvantitativt är konsekvensen att dessa enheter räknas flera gånger, men kvalitativt är det så att de diskuteras på något olika sätt på de olika ställena och därför är viktiga.

Principerna för excerperingen av materialet har varit svåra att upprätta, inte minst för att den rent språkliga utformningen ofta går hand i hand med juridiska överväganden. Grundförutsättningen för excerperingen är att en förändring av något slag kommer till stånd i så måtto att ett redan befintligt ord eller uttryck på något sätt byts ut mot ett annat. Förändringen skall också främst ha tillkommit av språkliga orsaker, såsom föråldrad betydelse, otydlig betydelse, felaktig stilnivå och utländskt ord. I några fall har jag också tagit med sådana ingrepp som orsakats av att samhället ändrats på så sätt att en lexikalisk åtgärd varit nödvändig.

Omfånget av den förändrade lexikaliska enheten spelar också en viss roll. Språkliga förbättringar sker på flera olika nivåer, allt från enstaka ord som byts ut mot andra enstaka ord, till långa passager bestående av flera meningar som förändras. Jag har valt att studera enbart sådana enheter som kan behandlas med lexikologiska metoder. Omfånget av enheten har då naturligt begränsats till enstaka ord och kortare fraser. Flera av de större förändringar som emanerar ur en önskan att tydliggöra lagbudet har jag förbigått, även om jag är medveten om att det är vanskligt att dra skiljelinjen mellan vad som är språkligt och juridiskt betingat. Här har den uttryckliga motiveringen till förändringen varit viktig.

Det sålunda excerperade materialet uppgår till 514 lexikaliska enheter. Språkliga förändringar av ren korrekturkaraktär har jag inte excerperat, som när *föra* ändras till *köra* p.g.a. ett skrivfel i manus (Sjögren 1901 vol. 3, s. 237).

Undersökningens utgångspunkter

I protokollen från förarbetena till 1734 års lag finns det åtskilliga exempel på förslag till språkliga bearbetningar. Emellanåt åtföljs förslagen av motiveringar till varför ett uttryck behöver förändras, men lika ofta anges bara ett språkligt exempel utan någon förklaring. Ibland är det därför svårt att tolka intentionerna hos lagkommissionen vad gäller deras språkliga bearbetningar. En ren beskrivning av vilka språkliga bearbetningar som föreslogs kan ha ett intresse i sig, men det är naturligtvis mer spännande om man dessutom kan koppla de språkliga bearbetningarna till ett slags språkplanerande strategi. Lagboken är ju otvivelaktigt en stark texttyp från normerande synpunkt – något som lagkommissionen måste ha varit medveten om – och det är av den anledningen extra intressant att se vilka språkliga strategier de kan ha använt sig av.

Som tidigare nämnts fanns det skrivna riktlinjer för lagkommissionens arbete, och även om man ur dessa inte i klartext kan utläsa några språkliga förhållningsregler kan man ändå tillämpa riktlinjerna språkligt. En sådan tillämpning innebär emellertid att man tolkar reglerna på ett sätt som skulle kunna avvika från hur lagkommissionen tolkat dem – ett metodiskt problem som dessvärre inte går att eliminera helt och hållet. För att få en något säkrare utgångspunkt har jag därför valt att lägga Telemans beskrivning av språkvård och språkplanering under stormaktstiden som grund för tillämpningen (Teleman 2002). Därigenom etableras en grund som är sprungen ur samtida diskussioner och beskrivningar av språket, vilket medför att man erbjuds en given utgångspunkt att diskutera enskilda analyser utifrån.

Telemans analys är baserad på de språkvetenskapliga dokument och diskussioner som finns bevarade från stormaktstiden och är därmed en systematisk sammanställning av resultaten av de språkliga processer som försiggick under 1600-talet. Denna sammanställning har sedan fått ligga till grund för ett slags efterhandskonstruktion om tankarna kring språkplaneringen under samma tid. Det går dock inte att säga att samtidens språkintresserade människor hade samma överblick över och insikt i den språkplaneringsprocess som försiggick, även om en del personer säkerligen hade mer uttalade strategier än andra. Det finns emellertid inga möjligheter för någon som deltar i en pågående process att samtidigt ha insyn i resultatet av processen. Av denna anledning är det extra intressant att se om de språkliga riktlinjer som upprättades för lagkommissionens arbete stämmer med Telemans analys och i vilken utsträckning man kan skönja dem i det faktiska arbetet.

I följande avsnitt ges först en kort redogörelse för Telemans analys av stormaktstidens språkplanerande verksamhet och hur denna kan relateras till lagkommissionens uppgift. Därefter följer en beskrivning av kommissionens riktlinjer och hur dessa, mot bakgrund av Telemans undersökning, kan tillämpas språkligt på mitt material. Slutligen presenteras materialet och den undersökningsmodell med vilken materialet systematiserats.

1600-talets språkplanering och lagkommissionens riktlinjer

Teleman (2002 s. 7) urskiljer framför allt tre intentioner för 1600-talets språkplanering och språkvård. För det första var det viktigt att avgränsa svenskan

gentemot andra språk eftersom ett nationalspråk bör kunna användas inom alla områden. Man skulle här kunna tala om en strävan mot »domänerövring» i motsats till de domändeförluster som svenska språket idag håller på att genomgå (se Josephson 2005).

För det andra krävde dessa domänerövringar att språket utvecklades på vissa områden. Om svenskan skulle kunna vara det smidiga, språkliga redskap som krävdes för alla typer av texter och funktioner behövde den utvecklas, inte minst lexikaliskt. En utökning av ordförrådet inom de genrer där svenskan hade fått stå tillbaka för latin, såsom vetenskapligt språk och undervisning, nödvändiggjorde ett systematiskt arbete av lexikalisk natur. Lagkommissionen hade varken tid eller resurser att genomföra någon utförlig lexikalisk analys av ordförrådet de arbetade med, men det behöver ju inte betyda att de inte insåg värdet av ett sådant förfarande. Att man ur ett samhällsligt perspektiv insåg vikten av att systematisera och utveckla ordförrådet visar sig annars i det lexikografiska uppsving som tar sin början mot slutet av 1600-talet (se bl.a. Hannesdóttir 1998).

Den tredje viktiga faktorn för språkplanering som Teleman urskiljer omfattar språkets standardisering. Ett gemensamt språk som skall kunna fungera effektivt kräver en stabilitet och enhetlighet i större utsträckning än vad som var fallet under 1600-talet då både stavning och ordböjning kunde varieras såväl individuellt som regionalt (a.a. s. 7). Också här spelar naturligtvis lexikografin en stor roll.

Språklig mångfald

Önskan att avskilja svenskan från andra språk har samband med att stormaktstidens Sverige var ett språkligt sett brokigt välde. Riket omfattade flera erövrade provinser där andra språk talades och ytterligare regioner hade tillerkänts Sverige i skilda fredsuppgörelser. Inom kanslier och administration var svenska och tyska de dominerande språken, och inom utbildningsväsendet härskade latinets ställning var så stark att t.ex. Teleman (2002) kallar 1600-talet för latinets guldålder i Sverige.

Stormaktstidens svenskar verkar dock inte ha varit alltför bekymrade över den språkliga mångfalden så länge som man kunde göra sig förstådd. Teleman (s. 40) menar att man till och med gynnade de regionala språken av taktiska skäl. Det är lättare att få en undersåte välvilligt inställd till nya makthavare om han får närma sig den nya regimen lagar och förordningar på sitt eget språk.

Tiden präglades också av omfattande religiösa strider mellan katoliker och protestanter, och i kyrkans strävan att sprida protestantismen var det viktigt att alla kunde läsa bibeln på sitt modersmål. Därför översattes mycket litteratur, inte minst religiös sådan, till bl.a. samiska, lettiska och estniska (a.a. s. 40).

I motsats till mycket annan litteratur vid denna tid var lagarna skrivna på svenska. Man hade kanske kunnat tänka sig att det skulle stå något om de andra språk som användes i riket, inte minst finskan, men det verkar ha varit självskrivet att lagtexten skulle vara författad på svenska. Lagen översattes senare till finska, men inte förrän 1759 (a.a. s. 26).

Områden som medicin och teologi hade latinet som sitt vetenskapliga språk, men i juridiska sammanhang skrevs lagtexterna på svenska även om man till stor del förde de juridiska diskussionerna på latin. Också den juridiska utbildningen gavs på latin, och man kan lätt föreställa sig de problem som uppstod när man skulle diskutera samma ämnen på svenska. Kodväxling var vanligt förekommande (s. 42). Detta avspeglas tydligt i lagprotokollen där många fackuttryck anges på latin – förmodligen för att det var det enda enhetligt definierade uttryck man hade att tillgå. Stora delar av kyrkolagstiftningen byggde också på romersk rätt, och där var latinet givetvis det dominerande språket.

Ordförrådet

Att olika vetenskapsområden hörde ihop med skilda språk innebar begripligt nog att det inte alltid fanns ord för att uttrycka sådant som hade diskuterats enbart på ett annat språk tidigare. Detta synliggörs också i arbetet med 1734 års lag där en stor del av de språkliga bearbetningarna utgörs av diskussioner om utbyten av enskilda ord och uttryck, inte minst latinska. Delar av lagstiftningen måste anpassas till svenska förhållanden från att ha kommit ur andra kontexter. I en genre med en så tydlig stilistisk utformning som lagspråkets är det heller inte möjligt att nybilda ord hur som helst, utan de måste passa in i traditionen. Arbetet med att utöka och anpassa ordförrådet anknyter således väl till Telemans andra punkt. Det finns emellertid ytterligare en viktig aspekt på det lexikaliska problemet i lagarbetet, nämligen de svårigheter som gränsdragningen mellan fackordförråd och allmänordförråd för med sig.

För att svenskan till fullo skulle kunna fungera som ett fullödigt verktyg för lagstiftarna var det nödvändigt att systematisera användningen av ordskatten, inte minst i definitionshänseende, så att ett givet ord också hade en given, helst entydig, betydelse. I juridiska sammanhang är det naturligtvis önskvärt att så

många begrepp som möjligt är entydiga och uttrycks med en lexikalisk enhet som inte går att misstolka. Fackspråksproblematiken blir här tydlig, och den kan behandlas ur flera aspekter. Till att börja med är lagtexterna de äldsta skrivna texter vi har på svenskt språkområde, och de anses bottna i en muntligt traderad lagsaga. Allmänspråk har så sakteliga gått över till att anta skepnaden av ett fackspråk, vilket betyder att många ord tillhör bägge domänerna. Ruthström tar fasta på detta i sin avhandling *Land och fæ* (2002) där han undersöker hur uttryck för 'egendom' hittar sina mer fackspråksanstrukna ordformer från att ha varit allmänspråkliga. I ett praktiskt perspektiv innebär detta att flera ord kan uppfattas olika av skilda användare beroende på om man läser ordet som ett fackord eller ett allmänord. Ett stort arbete för lagkommissionen borde därmed ha bestått i att hitta rätt ord för rätt begrepp, så att ordet kunde tolkas entydigt.

Ytterligare en dimension i detta problemkomplex är naturligtvis bristen på teoretisk utveckling på området. Även om den enskilde språkbrukaren och lagstiftaren säkert hade något slags intuitiv känsla för när ett ord användes fackspråkligt respektive allmänspråkligt, fanns det inte alls den nödvändiga teoretiska basen att luta sig mot när det gällde att etablera terminologiska system för det juridiska ordförrådet – ett problem som heller inte är särskilt lätt att lösa just för att många juridiska fackord ofta emanerar ur allmänspråket och aldrig helt tappar sin allmänspråkliga betydelse. Det finns således många intressanta infallsvinklar på hur lagkommissionen närmade sig den lexikaliska bearbetningen av materialet.

Språklig standardisering

Också Telemans tredje punkt går till viss del att undersöka i mitt material, nämligen huruvida det finns några tendenser till språklig standardisering. Lagböcker är ju till sin karaktär stipulerande, och man kan tänka sig att den språkliga formen i sig också uppfattades som mer normerande för att den stod i en lagbok. 1734 års lag kom senare att bli just den språkliga förebild som man kan misstänka att en lagbok vid denna tid kunde bli, och det är därför intressant att försöka urskilja om lagkommissionens medarbetare var medvetna om vilken genomslagskraft deras språkliga bearbetningar kunde få.

Riktlinjerna för lagkommissionens arbete

Ett projekt av den omfattning som lagkommissionen påtagit sig åtföljdes självfallet av riktlinjer och förhållningsregler. På flera ställen i litteraturen om lagarbetet kan man se uppgifter om att någon, förmodligen Erik Lindskiöld, kommissionens förste ordförande, lagt upp riktlinjerna för arbetet. Innehållet i den åsyftade promemorian finns återgivet hos Westman (1912 s. 60 f.).

I promemorian anges inriktningen för kommissionens arbete i fem olika punkter. Den första punkten omfattar lagens tydlighet. Lagen måste vara enkel att tolka så att den verkligen blir det hjälpmedel man behöver. Detta innebär dels att språket måste vara begripligt, dels att lagen anpassas efter det samhälle i vilket den skall fungera.

Den andra punkten behandlar lagens kvantitet. Lagen måste vara tillräckligt omfattande och den skall behandla alla de fenomen som behövs, men utesluta sådant som är gammalt och inaktuellt.

Den tredje punkten tar upp lagens kvalitet, med vilket skall förstås dess relevans. Här påpekas vikten av att lagen »är enlig med landets tillstånd» (Westman 1912 s. 60). Ett exempel på att den lag som användes inte uppfyllde detta krav är pengarnas förändrade värde, vilket inte står i proportion till de böter som anges i de gamla lagarna.

Lagen skall också vara »ordentligen sammanfattad, beskriven och publicerad» (Westman 1912 s. 61). Under årens gång hade man samlat på sig en mängd olika förordningar och stadgor som användes jämsides med de tryckta lagarna, och en viktig uppgift för den nya lagkommissionen var naturligtvis att samla alla lagbud inom en och samma kodex.

I punkt fem, slutligen, poängteras att lagen skall vara allmän och gemensam för alla. Land och stad bör ha samma lag, och man önskar att de provinser som kommit under svensk krona under stormaktstiden också skall styras enligt svensk lag.

I själva arbetet med att utforma denna lagbok skulle man utgå från de befintliga lagarna och använda sig av det som fortfarande stämde och var klart och tydligt skrivet. Felaktigheter skulle rättas till och kompletteringar göras. En allmän indelning i civilrätt, straffrätt och processrätt föreslås, men var och en som har ansvar för en balk har också skyldighet att se till att den utformas på bästa sätt.

Riktlinjernas fem punkter går till viss del i varandra, särskilt om man ser dem ur språkligt perspektiv. Punkterna ett och två är emellertid lätta att omtolka till direkt språkliga direktiv genom att de talar om lagens tydlighet, begriplighet och aktualitet.

När man närmare granskar de tre första punkterna i kommissionens riktlinjer kan man egentligen sammanfatta dem i två, där den första handlar om lagens tydlighet i så måtto att den skall vara lätt att läsa och tolka genom att språket är lättillgängligt och begripligt. Här ligger förmodligen de största språkliga förändringarna som diskuteras. Eftersom det textmaterial som kommissionen arbetade med var av olika ålder fanns det självfallet en mängd ord och uttryck som var ovanliga eller svårbegripliga p.g.a. att de fallit ur bruk eller förändrats genom tiderna. En stor del av kommissionens arbete bör ha varit att uppdatera dylika ord så att de överensstämde med det samtida allmänspråkliga bruket.

Den andra punkten (»kvalitet» och »kvantitet») kan sammanfattas med att lagbudet skall vara anpassade till tiden och juridiskt giltiga samt att språket som används skall ta hänsyn till det faktiska bruket. Här återfinns en hel del ändringar som inte syns språkligt, t.ex. ordningen på balkarna, och andra typer av förändringar till en enhetlig lagbok för hela landet.

Det finns emellertid inget annat sätt att undersöka hur dessa direktiv följdes än att se på det faktiska arbetet i lagkommissionens protokoll, vilket medför en del metodiska problem. Man kan säga att tillvägagångssätten här är det motsatta mot Telemans. Där han utgår från de språkvetenskapliga diskussioner och beskrivningar som finns bevarade från 1600-talet för att utifrån innehållet dra slutsatser om de bakomliggande idéerna, får man här göra tvärtom, nämligen utgå från idéerna och försöka se hur dessa gestaltas i de återgivna diskussionerna. Problemet är då att se var i diskussionen som direktiven resulterar i språkliga uttryck och var de snarast används juridiskt – något som är ganska vanskligt.

Lagkommissionens arbetssätt gör det därtill komplicerat att följa diskussionerna om de språkliga förändringarna, eftersom en och samma balk diskuterades i olika omgångar under årens lopp. Indelningen av balkarna är heller inte identisk i 1734 års lag jämfört med förlagorna, varvid direkta jämförelser är svåra att göra.

Punkterna fyra och fem (att lagen skulle vara sammanställd i en kodex och att den skulle gälla för hela riket) anser jag vara mindre centrala i lexikaliskt hänseende, men de kan vara desto viktigare för spridningen och etableringen av de utarbetade termerna.

Förutom dessa begrepp kommer också begreppet *stil* att användas, och med det avses en språklig förändring som uppenbarligen gjorts för att förbättra stilen i lagboken, t.ex. genom att utesluta redundanta ord och uttryck och därmed koncentrera stilen – allt enligt riktlinjerna för kommissionens arbete.

Går det då att undersöka om den språkliga utformningen av 1734 års lag tyder på en medveten språkplanering? Teleman (2002 s. 7) menar att språkvård och språkplanering handlar om att odla och reglera de språkliga uttrycken genom att systematiskt iakta och analysera språket. Med tanke på att lagtexterna är några av de äldsta skrivna texter vi har på svenska, får man anta att just denna typ av text hade haft goda förutsättningar att bli stilistiskt mönsterbildande, och att lagkommissionen därför i alla fall borde ha möjligheterna att förhålla sig språkligt strategiskt till denna texttyp. Frågan är vilka verktyg som stod till förfogande.

Undersökningsmodell och metodiska överväganden

Eftersom bearbetning av text i princip handlar om att ersätta en språklig kategori med en annan har jag följt den typ av modell som är vanlig vid analyser av textbearbetningar. Oestreicher (2000) undersöker bearbetning av redaktionell text vid en tidningsredaktion och Sahlin (2001) analyserar vilka strategier som används för att anpassa texter vid textning av TV-program. Båda utgår från en tredelad modell som grundas i den språkliga förändring som bearbetningen resulterar i. De noterar tre huvudlinjer som bearbetaren kan följa: strykning, utbyte eller tillägg.

Jag har valt att gå tillväga på ett liknande sätt genom att kategorisera de lexikaliska enheterna efter hur kommissionen föreslår att de skall behandlas.

Den första relevanta nivån är om sekvenserna skall åtgärdas eller inte, dvs. om de bara är föremål för en diskussion utan åtgärd eller om de undergår en reell förändring. Om svaret blir att sekvensen skall åtgärdas går modellen vidare till nästa nivå som kategoriserar typen av åtgärd: strykning, tillägg eller utbyte.

De sekvenser som är tänkta att undergå ett utbyte (helt eller delvis) eller ett tillägg kategoriseras vidare genom att förändringen systematiseras enligt den tänkta orsaken till förändringen. Är det i huvudsak juridiska skäl, språkliga skäl eller andra skäl som är orsaken till bearbetningen? Parallellt med denna analys sker också en språklig klassificering genom att förändringen noteras med avseende på om den är morfologisk eller semantisk, och den semantiska förändringen klassificeras slutligen i termer av synonymi, antonymi eller hyponymi (generalisering och specificering). Genom att kategorisera ersättningarna i termer av semantiska relationer kan man också få en uppfattning om den semantiska utvecklingen i ordförrådet. Detta säger i sin tur en del om hur man kan se på

språkets funktion i lagtext. De semantiska kategorierna definieras enligt följande:

Synonymi. Synonymi definieras här som att en lexikalisk enhet byts ut mot en annan lexikalisk enhet med samma betydelse. Jag utgår då ifrån att det finns flera ord i ett språk som har så näraliggande innebörder att de i princip kan sägas betyda samma sak, något som egentligen kan diskuteras. I några fall skulle man snarare behöva använda sig av kategorin omstrukturering (se Sahlin 2001 s. 399 ff.) då förändringen berör själva strukturen på enheten såsom en omskrivning av ett simplex till en fras eller vice versa. Eftersom betydelsen på något sätt ändå är densamma, betraktar jag detta som en typ av synonymi. Synonymer borde främst finnas i gruppen utbyten.

Antonymi. Även denna kategori hamnar troligen främst i bearbetningsgruppen utbyten eftersom den innebär att en lexikalisk enhet byts ut mot en annan enhet som har motsatt betydelse eller ger uttryck för ett motsatt perspektiv. Antonymerna torde rimligen vara ganska få, såvida inte just perspektivbyten är frekventa genom att man t.ex. intar ett motsatt perspektiv i termer av *föröväre* – *brottsling*, *brott* – *påföljd* etc.

Hyponymi (generalisering) innebär att en lexikalisk enhet byts ut mot en annan enhet som har mer generell betydelse, dvs. är semantiskt överordnad.

Hyponymi (specifisering) innebär att en lexikalisk enhet byts ut mot en annan enhet som har mer specifik referens, dvs. är underordnad.

Förutom de semantiska klassificeringarna används också kategorin *morfologi* för de utbyten som enbart är av morfologisk art.

Tillägg innebär att en lexikalisk enhet får ett specificerande tillägg som preciserar betydelsen. Det ligger i sakens natur att specificerande tillägg i främsta hand används för att specificera enheter i förhållande till varandra (alltså underordna), men det går också att använda tillägg för att generalisera.

Merparten av förändringarna går troligen att kategorisera med den typ av semantiska relationer som angetts. Det finns dock skäl att anta att lagkommissionen har velat byta ut en del lånord mot inhemska ord varför det också kan vara lämpligt att ta med kategorin *ekvivalens*, som definieras som att en lexikalisk enhet byts ut mot en enhet med samma betydelse på ett annat språk. I denna kategori är det just språkbytet som är det viktigaste varför jag inte tar någon hänsyn till om förändringen också inbegriper omstruktureringar eller specificerande tillägg av olika slag. Den klassificeras således främst som ett utbyte.

Utifrån den klassificering som undersökningsmodellen erbjuder diskuteras sedan resultaten med avseende på den eventuellt språkplanerande intentionen hos kommissionen.

Begränsningar i materialet

En undersökning av detta slag ger förhoppningsvis viktig information om hur lagkommissionen såg på språkplanering och språkvård. De förslag och resonemang som går att följa i protokollens diskussioner är förstahandsinformation från en språkligt sett turbulent tid, vilket gör protokollen ännu intressantare. Eftersom lagkommissionens arbete resulterade i en ny lagbok, 1734 års lag, har vi dessutom tillgång till ett slags facit för arbetet. Genom närmare undersökningar av 1734 års lag skulle man kunna se i vilken mån kommissionens språkliga förändringar i protokollen faktiskt slog igenom i den färdiga lagen, vilket i sin tur skulle kunna hjälpa oss att uppskatta värdet av det språkliga arbete som medlemmarna lade ner.

Arbetet med att färdigställa lagen kan följas dels i protokollen från lagkommissionens sammanträden, dels i de utgåvor som Sjögren (1908) gjort av kommissionens förslag och därtill hörande remissutlåtanden. Teoretiskt sett skulle man alltså kunna ta balk för balk och följa diskussionen från protokoll, via förslag, till remissinstans och tillbaka till protokollen, för att slutligen kontrollera gentemot 1734 års lag. Så lätt låter sig emellertid arbetet inte utföras.

Den första svårigheten är protokollen i sig. Man är i och för sig tydlig med vilken balk, vilket kapitel och vilken paragraf som diskuteras, men det stora problemet är att dessa inte hålls konstanta och ej heller överensstämmer med 1734 års lag. I den ursprungliga arbetsfördelningen hade man delat ut en balk till varje ledamot med tanken att alla skulle redovisa sina balkar, den ene efter den andre. Detta tillvägagångssätt faller ganska snart genom att ledamöterna inte hinner med så mycket som det var tänkt. Ganska snart börjar kommissionen således att diskutera delar av balkar, varvid återkopplingen till dessa också sprängs in i diskussionen av andra balkar. Allt eftersom man omstrukturerar innehållet förändras sedan kapitelnummer och paragrafer så att det blir så gott som omöjligt att följa en enskild fråga genom materialet.

Protokollen är också olika explicita i återgivandet av diskussionerna. De tidiga protokollen är utförligast, men allt eftersom arbetet fortskrider blir det fler hänvisningar till tidigare förslag. I protokollen från 1715 står det mycket ofta bara korta konstateranden av typen *Gillades, Efter Lundii, Blifwa efter första compilationen*, och med tanke på att det inte alltid går att avgöra vilken paragraf som diskuteras är det svårt att följa diskussionerna.

Själva processen är således svår att komma åt utan att man lägger ner ett oerhört mödosamt arbete. Vad man kan göra utan en orealistiskt stor arbetsinsats är att utföra enskilda sökningar i 1734 års lag på specifika ord och uttryck som

man vet föreslogs i protokollen. Genom ett sådant förfarande kan man i alla fall se om orden finns kvar, även om man inte kan vara säker på att de funnits där hela tiden sedan lagkommissionens första förslag, eller om de kommit dit senare.

Jag har därför valt att göra en större djupdykning framför allt i det latinska ordförrådet, eftersom detta är enklast att handskas med rent metodiskt. Om det finns kvar i lagboken är det ganska lätt att identifiera – redan en avsaknad av latinska ord visar ju att kommissionens strävanden på denna punkt lyckats – även om det kan vara svårt att urskilja vilket ersättningsord som valts. I denna undersökning läggs också registret i 1734 års lag till grund för sökningar, eftersom en del latinska ord troligen återfinns med hänvisningar till andra ord.

Undersökningsresultat

Excerperingen har som nämnts resulterat i att 514 lexikaliska enheter vaskats fram. Flertalet av dessa är föremål för reella förslag till förändringar, men det finns också några som snarast ligger till grund för principdiskussioner eller tjänar till att exemplifiera problem som förs fram utan att lösas. Den första uppdelningen enligt undersökningsmodellen visar således att 81 enheter endast diskuteras och att 433 undergår någon form av förändring. Denna förändring har i enlighet med modellen delats upp i huvudkategorierna strykning, tillägg och utbyte. I det följande går jag igenom varje kategori för sig. Genomgången innehåller ett stort antal exempel och för enkelhetens skull hänvisas till datumet för det protokoll som exemplet kommer ifrån. Alla protokoll står att finna i Sjögren 1900–1909.

Lexikaliska enheter som endast diskuteras

I 81 fall kan man alltså se exempel på att kommissionen lyfter fram lexikaliska enheter som exempel på frågor som måste lösas utan att man har några konkreta förslag till lösningar. Ofta rör sig diskussionen kring behovet av tydliga definitioner, vilket självfallet är av högsta prioritet i juridiska texter. Av samma orsak diskuteras också vad vissa ord egentligen betyder, och man uppmärksammar de problem som ofta uppstår genom att ett visst ord ändrat betydelse ge-

nom åren men ändå går att använda i kraft av gammal hävd och praxis. I flera fall framgår hur man vill definiera vissa ord men det går inte att se om detta är ett regelrätt förslag som skall införas i lagtexten eller ej. Av denna anledning har jag valt att föra sådana enheter till detta avsnitt. Ett exempel på en dylik definitionsdiskussion är *dödwide skog* där *dödwide* är: *alt det, som ej är bärande trä och fruktbar, som tall, gran, björk och aal* (6/10 1691). Liknande definitioner rör lexikaliska enheter som: *huusbonde: den som äger huus och heem*, (29/10 1695); *omögor: allenast jordmark tillhörande gården* (29/4 1690).

Just problematiken med jordegendomar engagerar kommissionen. Man diskuterar bl.a. orden *omögor, tillägon, frälserätt, ägolott, cronojord, skattejord* och *jordägande*. På ett och samma ställe (22/8 1687) går man också igenom vilka juridiska förutsättningar som gäller för följande typer av jord: *aflingejord, frälsejord, skattejord, stubberättighet, sämnejord, stadgehemman, städiehemman, stadjord, uthjord* och *uhrfield*. Exempelen ger ett utmärkt underlag för lexikaliska undersökningar av terminologibildning och semantiska fält.

Av de belägg som snarast är diskussioner om ordens innebörder och hur dessa skall formuleras i en definition gäller ett exempel huruvida man skall använda uttrycket *Swea Rike* för hela Sverige eller om man skall räkna upp alla delarna av landet: *Swea, Götha, Wendes, Finlands etc. rike* (Sjögren 1901 s. 78 ff.). Det finns också problem med uttryck som har olika referens i olika delar av landet och därför kan vara svåra att definiera. I landskapslagarna används uttrycket *råå och röö*, vilket är en beteckning för ett visst antal stenar placerade på ett visst sätt för att markera ägor av olika slag. Problemet med uttrycket är att man i olika landsändar har haft olika antal stenar i röset, varvid lagkommissionen har varit tvungen att ge en slutgiltig definition. I Jordabalken 12 cap., 1 § finns det stipulerat att *Rå och rör byar emellan skola läggas med fem stenar, fyra utan och en hiertesten mitt uti*. Andra viktiga diskussioner har rört begrepp som *torp, tomt, tienare, öre, örtug*.

Man är heller inte främmande för att uttrycka sig positivt över sådana formuleringar som man finner välvalda och som skall vara kvar i lagboken. Man tycker t.ex. att participen *williande och wällande* [till dråp] är mycket signifikanta ord som tar fasta på uppsåtet (8/3 1706) och att uttrycket *löst och fast* (20/11 1712) är tydligt och bra. Däremot är man mycket vaksam mot ett adverb som *tillbörligen* (26/6 1690) som man menar *gifwer straxt orsaak till oreda och disput, neml. hwad tillbörligit är, ty sådane ord gifwa advocater och malevolentes all tillfälle till hinder*, vilket man kanske kan vara benägen att hålla med om.

Det finns också några exempel på att man förtydligar vissa verbs användning, såsom att *må* användes i singularis, *måge* i pluralis (16/4 1713), man skall *byta iord* men *skiffa arf* (14/12 1688) och *försaka i sinnet* men *afsäija med orden* (4/6 1695). *Finna* säges *allenast om rebus animatis* [levande ting] men *hitta om annat än rebus animatis* (28/4 1696).

De latinska termerna ställer till mycket huvudbry för kommissionen. Vid sammanträdet den 16 april 1713 påpekas att rättegångsordningen innehåller många främmande ord som måste förklaras, och lösningen syns vara att parallellt med de latinska orden införa svenska synonymer för att på så sätt vänja läsaren vid de svenska orden. Att beroendet av latin var stort visar sig tydligt i följande uttalande av sekreterare Heerdenhielm den 8 november 1698 då han menar att »Ju mehr simpli[ic]es positiones äro i lagen och utan limitation, ju bättre är det».

Testamenti (19/11 1714), *capitel* (18/10 1714) och *interlocutorie* (25/2 1715) byts inte ut. Det första tycker man kan användas som god svenska, det andra finns det uppenbarligen ingen bättre synonym för och det tredje kan användas i marginalen.

De 81 exemplen i denna kategori är en utmärkt provkarta på de språkliga och juridiska problem som kommissionen hade att tampas med. De visar också att kommissionen var medveten om såväl rent språkliga problem av semantisk och morfologisk art, som de praxisnära problem som uppstår när man skall bearbeta ett språk som kommit att användas i en viss genre under lång tid. I det följande skall vi se närmare på de kategorier av åtgärder som man begagnar sig av för att i viss mån lösa de språkliga problemen.

Strykningar

Lagkommissionens utgångspunkt i revideringen av lagtexterna var med all säkerhet Kristoffers landslag och stadslag vilka utkommit av trycket 1609. Kristoffers landslag bygger emellertid på de medeltida landskapslagarna och språket i dem, och detta medförde naturligtvis att mångt och mycket kunde ses som föråldrat. Med tanke på detta är det egentligen förvånande att det endast finns så få som 37 lexikaliska enheter som man föreslår skall strykas helt och hållet.

Strykningarna motiveras ofta med att enheten är överflödigt och att det är en fördel med en kortare text. De består av både sådana lexikaliska enheter som är juridiskt förlegade och sådana som är språkligt föråldrade. Exempel på ett

språkligt inkorrekt ord är *arfrijke* där strykning föreslås eftersom ordet inte innefattar de delar av riket som erövrats (30/3 1697).

Andra prov på att kommissionen hade semantiskt gehör är att man stryker *af argheet* när det gäller myterier, eftersom sådana bara kan ske uppsåtligen, dvs. »av arghet» (2/4 1701). Vidare tycker man att frasen *som qwickt varit* kan tas bort när det handlar om dödfödda barn (24/10 1707). Det finns också exempel på rent stilistiska argument, som när man tar bort frasen *stånd och värde*, med motiveringen att den är oklar och gör meningen »mörk» (20/11 1712).

Ofta vill man ta bort ord som är överflödiga ur tolkningssynpunkt. Det räcker till exempel att på ett enda ställe påpeka att alla böter är i silvermynt i stället för att sätta ut förkortningen *sm:t* överallt där bötesstraff diskuteras (17/3 1704).

Ibland förbryllas man av grundvalarna för att vissa uttryck skall tas bort. Frasen *ty der af samkas hembd öfwer land och rike* vill man inte ha kvar då den går *aldeles uth såsom oanständigt* (25/10 1714).

Merparten av strykningarna förefaller vara av juridisk art, vilket inte är förvånande. Det måste ha funnits ett otal partier i lagböckerna som varit juridiskt inkonsekventa eller överspelade och därför behövde bearbetas.

Tillägg

Vid en omarbetning och revidering av lagtexter borde förtydligande tillägg av olika slag vara en ganska stor kategori, vilket den också är i denna undersökning. Antal belägg uppgår till 100, alltså knappt en femtedel av det totala materialet.

I flera fall är tillägget av sådant slag att referensen utökas, såsom i dessa exempel: *sälliaren + eller dess fullmächtig* (16/5 1715); *byssa + eller dylikt, som skada kan* (13/9 1706); *skada + eller till någon annors förfång* (14/11 1707), *hugger + eller på hvariehanda sätt wållande är* (21/2 1707), *präster + och andra wederbörade* (27/9 1707).

Ibland består tillägget av att man lägger till flera referenter till en redan befintlig: *fä + hundar, wildiur och slikt* (25/10 1706), *mulbete + och hiordawall* (27/9 1715), *slått + fästning, hus och gårdar* (25/3 1706).

Det finns också tillägg som minskar tolkningsutrymmet: *qwarstad + så frambt then sökte sådant begärer* (8/11 1714); *hafwe lånaren > hafwe den senare lånaren* (12/3 1713).

De specificerande tilläggen har en viktig funktion i materialet genom att de förtydligar texten i syfte att underlätta den juridiska tolkningen. Tilläggen är

sällan av sådant slag att de primärt skulle syfta till att förbättra och modernisera själva språkdräkten, utan det är uppenbart att det är just tydligheten som premieras. Några tillägg syftar till att förtydliga ett eventuellt uppsåt med en viss gärning. Man ändrar t.ex. *afhänder barn* till *swikeligen afhänder barn* (8/11 1706). Den 13 december 1706 påminns man om att adverbet *upsåteligen* skall läggas till i början av en mening, eftersom det kan vara så att man gör något, i detta fall öppnar andras brev, av misstag. På samma sätt resonerar man den 24/10 1707 då man lägger till frasen *af arghet eller ondska eller wansiötzell* för att utmärka uppsåtet.

Det finns också tillägg som tydligare stipulerar vad som innefattas i ett visst ord. Till uttrycket *den, som af onsko kastar ogräs etc. i sin grannes åcker etc.*, lägger man *landthafra, snarbindell, skerfröö eller hwariehanda ogräs* (19/5 1693). I 1734 års lag har denna fras kommit att få utformningen: *Kastar någor i annars åker, landthafra, snarbindel, skerffrö, eller annat hvad thet helst är, at ogräs theraf wäxa må* (Bygninga Balk 8 cap., 4 §).

Tilläggen syftar i första hand till att ytterligare specificera något redan skrivet så att tolkningen av lagen kan bli mera entydig. Ibland resulterar tillägget i att lagbudet kommer att gälla en större grupp, i bland är det tvärtom.

Generellt sett kan man säga att principen man använder är ganska otymplig, rent språkligt sett. Konkreta tillägg med uppräknings av ytterligare specificerande ord gör visserligen att lagen till viss del blir lättare att använda, men man kommer ändå aldrig ifrån att enskilda fall alltid kan hamna utanför. Dock var 1734 års lag, precis som medeltidslagarna, kasuistisk – byggde på att man beskrev en händelse till vilken man fogade en regel (Jägerskiöld 1984) – och behovet av mer generella uttryck var kanske därför inte så stort. Å andra sidan kan man fråga sig vad som var orsak och verkan, och om svårigheterna med att överföra mycket av romersk rättskipning på latin till ett förhållandevis ungt och oprövat ordförråd medförde att såväl lagstiftningsteknik som lagstil med nödvändighet fick förbli gammaldags. Man kan på flera ställen se att lagkommissionen ändå eftersträvat att försöka uttrycka något mer generellt än det som de slutligen föreslår, såsom i tillägget *men eller wanför* som fogas till *såfwande* (18/2 1704). Innebörden borde vara att referenten på något sätt är oskyddad och inte kan försvara sig själv, men detta har man alltså inte hittat något lämpligt uttryck för. På samma sätt kan man resonera om tillägget till *byssa* som blivit *eller dylikt som skada kan* (13/9 1706). Vad man eftersträvar är väl ett ord av typen *angreppsvapen*. På liknande sätt kan man resonera om tillägget till *hugger*: *eller på hwariehanda sätt wällande är* (21/2 1707).

Tilläggen är på många sätt den mest intressanta kategorin i detta material eftersom de ger så många ledtrådar till hur man resonerat när man velat uppnå ett visst juridiskt giltigt resultat. Tilläggen ger också upphov till en hel del frågor om vilka språkliga verktyg man haft att använda sig av. Hade man tillgång till ett mer abstrakt ordförråd med ord som hade större räckvidd? Varför föredrog man i så fall att fortsätta arbeta med det konkreta ordförråd som man ändå i merparten av exemplen gör? Vid några tillfällen är det till och med så att man kompletterar ett mer allmänt ord med flera konkretare exempel, som i fallet med *åldenwid* som kommer att exemplifieras med *EEK, book och hassel* (16/10 1691). *Ålden* användes just som en benämning på träd med växande, ätlig frukt (Söderwall 1884–90, *aldin*), men kanske hade ordet blivit föråldrat och obegripligt mot slutet av 1600-talet? SAOB (artikeln Ollon) anger att *ålden* som ordform används i sammansättningar, bl.a. *åldenskogh*, fram till 1620, vilket kan betyda att ordet kanske krävde en förklaring mot slutet av 1600-talet.

Inom kategorin tillägg finns många uppslag att gå vidare med i frågan om den språkliga anpassningen av lagstilen så att den skulle vara lätt att både läsa, förstå och använda men också svensk och traditionell.

Utbyten

De fall där man väljer att på något sätt byta ut en lexikalisk enhet mot någon annan enhet är i majoritet. En hel del av dessa utbyten motiveras inte, och det är för en sentida läsare ofta svårt att förstå varför ett visst ord föredras framför ett annat. Till viss del kan säkert dessa utbyten ha försiggåtts av en diskussion om ordens betydelse och lämplighet som inte återges i protokollen, men det förefaller svårt att rekonstruera ett sådant resonemang utifrån historiska ordböcker.

Förmodligen ser man också här resultatet av kommissionens arbetssätt. Man kan tydligt se att de längsta diskussionerna fördes i de tidigaste delarna av protokollen, medan de protokoll som härrör från arbetets slutskede i större utsträckning listar faktiska förändringar utan att återge någon diskussion.

I det följande går jag igenom de olika utbyten som jag noterat, listade efter vilken typ av semantisk förändring de genomgått. Ett trettiotal fall är svåra att kategorisera mer än som utbyten. De övriga utbytena är: 3 antonymer, 127 synonymer, 47 hyponymer, 66 ekvivalenter och 23 morfologiska utbyten. De semantiska förändringarna är således i stor majoritet.

Antonymi

Den allra minsta kategorin är, precis som väntat, den som byter ut en enhet mot dess motsats, eller snarare föreslår uttryck som erbjuder ett slags perspektivskifte. Kategorin rymmer endast tre exempel, och det intressantaste att notera är nog egentligen att detta är en påfallande sällan tillämpad strategi i det lexikaliska arbetet med lagtexten.

I två av fallen utgörs antonymin snarast av vad man kan kalla konverser, dvs. orden uttrycker olika perspektiv på en och samma handling. I det första fallet är det ordet *försällande* som bytts ut mot *förskaffande* (10/3 1714); i det andra fallet är det *gifz enom sten* som ersatts med *äger en sten* (8/9 1715). I båda fallen uttrycks att något byter ägare, men man uttrycker det med olika verb.

Det tredje fallet emanerar ur en förändring av tillvägagångssätt. Det handlar om hur man skall förfara med saker som en resande hittar på färdvägen. Den tidigare regeln hade varit att man skulle lämna hittegodset hos den gästgivare man varit hos, men i lagförslaget vill man snarare att man skall lämna godset hos den gästgivare man anländer till eftersom detta är enklare och uppmuntrar till att man tar med sig det man hittar i stället för att låta det ligga kvar. Detta uttrycks i lagtexten med att *gästgifwaren, han kommer ifrån* ändras till *gästgifwaren, dit han anländer* (13/12 1706).

Synonymi

Den största kategorin av de språkliga utbytena är den jag kallat för synonymi. Kategorin utgörs av 127 belägg och grundvalarna för att göra utbytena i denna kategori torde främst ha varit att man ville göra texten både tydligare, juridiskt giltig för alla överallt och anpassad till en modern svensk språkdräkt.

Ett exempel är utbytet av *böte* > *plichte* (15/12 1715). *Plichte* är också det ord man använder i andra sammanhang i lagprotokollen, bl.a. som ersättning för verben *löse* (17/7 1707) och *straffes* (10/12 1714). Verbet *löse* kommer i sin tur att ersätta *böthe* när det gäller att lösa kyrkoplikt (27/9 1707). *Kroppzpflicht* ersätter det äldre *corporalt straff* (10/3 1714), vilket visar dels att verbet *plichta* föredras framför *straffes*, dels att man förmodligen vill ersätta en fras med en lexikaliserad sammansättning. Det verkar också som om man med detta verbbyte ändrar perspektiv. Att *plikta* är straffets genomförande sett ur den dömdes perspektiv, medan *straff* är något som man döms till. Inom detta semantiska fält byts också *straffas* ut mot *nepses* (17/10 1707) som uttryck för ett mildare straff. Här kan man se antydningar till en strukturering av ett semantiskt fält

som omfattar verb som denoterar påföljder av olika slag, vilket kan tyda på att man var medveten om vikten av ett systematiskt förhållningssätt till ordmaterialet man bearbetade. Denna systematik är dock långt ifrån självklar.

I vissa fall står det uttryckligen i protokollen att man vill ersätta ett visst ord med ett inhemskt uttryck. I andra fall verkar man ha gått åt andra hållet: *biltog* > *landzflychtig* (15/12 1692), *båth* > *fahrtyg* (2/11 1705); *ordhafwande* > *secreterare* (16/5 1715). Det är sällan som utbytena motiveras; endast i några fall står det uttryckligen att det nya ordet är bättre i något avseende, antingen juridiskt eller stilistiskt. Verbet *förtala* är aktuellt på två olika ställen i protokollen, dels den 26/9 1699 då man vill byta ut det mot *belacka*, dels den 10/10 1707 då kommentaren är att man skall byta ut det mot något »tienligare». *Förtala* finns enligt SAOB i fornsvenskan och är bl.a. belagt i Bibeln. Av den anledningen skulle man kunna tänka sig att *förtala* är att föredra framför *belacka* som troligen är av medellågtyskt ursprung, och mycket yngre, men uppenbarligen är det inte dessa argument som lagkommissionen har utnyttjat när de vill byta ut *förtala* mot något lämpligare. I 1734 års lag finns varken *belacka* eller *förtala* med, däremot ett belägg på *smäda* (Missgiernings Balk 1 cap., 1 §).

Det finns elva fall av ersättningar där en lexikalisk enhet bytts ut mot en enhet som ibland kan ses som sidoordnad i samma semantiska fält (*jägmästare* > *landt-jägare*, 27/6 1693; *upkastar* > *uphäfwer*, 26/3 1708) men ibland inte ens har samma betydelse (*så dräpen* > *minst wulte*, 28/2 1706). Dessvärre framgår det sällan av texten varför utbytena har gjorts, och flera av dem är mycket förbryllande. Kategorin som sådan är dock inte stor, och troligen är det så att den nya enheten har lite mindre ålderdomlig prägel (*koo och soo hafva* > *huushåld hafwa och jord bruka*, 12/11 1691) eller rent juridiska orsaker, som att man i vissa delar av landet inte hade härader utan bara socknar varvid det förra ordet fick utgå.

Somliga utbyten är gjorda av stilistiska skäl, som när man ändrar uttrycket för *ware eij man dess bättre* > *ware ärelös* med motiveringen att det är »mer expressio, och har större skräck med sig» (12/3 1708) – ett inte helt oviktigt argument i en lagbok.

Sammanfattningsvis kan man säga att utbytena rymmer en stor mängd olika bevekelsegrunder för förändringar. Några är mycket svåra att förklara, andra verkar vara resultatet av ett mer systematiskt tänkande, såsom uttrycken för straff som diskuterats ovan.

Hyponymi

Denna kategori innehåller enheter, i huvudsak simplex, som ersätter andra enheter på så sätt att den nya lexikaliska enhet som kommer att användas antingen blir överordnad eller underordnad det ord som byts ut. Orsaken torde vara att man velat generalisera eller specificera vissa uttryck så att de bättre täcker in det begrepp som avses. I de flesta fall rör det sig om ett enda ord som byts ut mot ett annat simplex, men det förekommer också några flerordsenheter, både som utgångspunkt för ett utbyte och som ett resultat av detsamma. I kategorin inräknas dock inga tillägg som resulterar i över- eller underordning, eftersom dessa redogörs för i avsnittet om tillägg.

Med tanke på medeltidslagarnas förkärlek för konkreta exempel är det inte så förvånande att en del lexikaliska uttryck bytts ut mot mer generella sådana. Ofta åtföljs de också av den förklaringen att det nya uttrycket är mest generellt eller inbegriper alla. Några exempel är: *frälsisman* > *jordägare* (27/9 1715) (vilket inkluderar både frälseman och skattebonde); *kåna* > *någor* (9/2 1716); *niute han* > *niute köparen* (12/10 1693); *rågstack* > *sädesstack* (17/10 1707); *wärckhäst* > *häst* (16/10 1715). Det väldigt konkreta uttrycket: *Hans, Olof, Jöns* får som förslag till ersättning *trenne särskilte personer*, vilket man kan förstå (11/11 1709). Också verb är av sådant slag att de kan behöva generaliseras: *slå* > *aga och straffa* (19/3 1708).

Flera av hyponymerna byts ut för att den nya lagen skall ersätta såväl landslagen som stadslagen, och då måste man hitta gemensamma ord för sådana begrepp som annars uttrycks olika på landet och i staden såsom *fiscaler och länsman* > *saksökiare i städerna och på landet* (27/9 1707); *borgmästare och råd* > *insyningsmän* (22/11 1714). Denna kategori är intressant såtillvida att den tydligt visar hur man bemöter kraven på att lagen skall kunna användas överallt och omfatta alla.

De flesta hyponyma förändringar resulterar i generaliseringar, dvs. överordning. Det finns endast en handfull tydliga underordnande förändringar som är ett resultat av att ett visst ord eller uttryck byts ut mot ett semantiskt besläktat ord eller uttryck som är mer specifikt till sin betydelse. Jag har noterat sju fall av denna typ och dessa är: *barn* > *son eller dotter* (4/3 1690); *föräldrar* > *fader eller moder* (17/10 1707); *helgedagar* > *sön- eller högtidz dagar* (27/9 1707), *kyrkiodagar* > *söndagar* (7/12 1707), *rådstugu* > *rättegångzhus och collegier* (31/3 1704); *lega* > *hästalego* (15/11 1715). Jag har också räknat följande uttryck hit eftersom det uttrycker en slags inskränkning av det första begreppet: *hafwa eller sällia* > *hafwa till salu* (1/2 1722).

Till viss del kan man förvånas över att det är så få enheter som specificeras med tanke på kommissionens krav på sig att vara tydliga. Man får dock ha i åtanke att de gamla landskapslagarna i mångt och mycket var väldigt specifika genom att de ofta byggde på konkreta exempel, och tydlighetskravet måste pareras med kravet på att lagen skall vara allmängiltig och användbar i hela landet.

Här finns anledning att reflektera något över den diskussion som fördes i avsnittet om tillägg. Där påpekades att det är lite förvånande att man inte hittar fler sammanfattande ord och uttryck som är lite mindre konkreta än de tillägg som nu används. Vi ser i föreliggande undersökning att man trots allt använder sig av en del mer generella ord som också innefattar det begrepp som skall ersättas. De ersättande orden är emellertid till sin karaktär fortfarande ganska tydliga och konkreta. *Sädesstack* är inte så mycket mindre konkret än *rågstack*, men det är klart mycket bättre att använda om lagbudet verkligen omfattar alla sädeslag. Ett pronomen som *någor* har i och för sig synnerligen vid referens, men det är å andra sidan ett mycket vanligt och användbart ord i stället för en konkret personbeteckning såsom *kåna*, vilket annars hade behövt kompletteras med flera andra personbeteckningar utan att ändå kunna motsvara pronomenet.

På ett ställe, den 8/3 1706, säger man att man vill byta ut ordet *ställning* mot *högd*, eftersom det sistnämnda är *generalare och exprimerar flere tillfällen*. Detta yttrande visar att man tänkte på detta sätt i kommissionen. På samma sätt illustreras detta av uttrycket *wederbörande betient* som föreslogs ersätta *slåttfougde*, *cronofougde* och *justitiæ borgmästare* (10/12 1714). Man föreslår vidare att *möö eller pijga* skall ersättas av det mer allmänna *ogiffi qwinsperson* (10/7 1690).

Om man jämför dessa hyponyma utbyten med de språkliga tillägg som också görs får man troligen ett av svaren till varför det är så få ettordsutbyten som resulterar i en över- eller underordning. Det verkar som om kravet på att språket skall vara konkret och lättförståeligt väger tyngre än att det skall vara juridiskt vattentätt. Med tanke på att lagstiftandet vid denna tid fortfarande var kasuistiskt, så behövdes inga principiella stadganden och ställningstaganden som kanske hade krävt ett annorlunda språk. Samtidigt reser detta återigen frågan om det över huvud taget fanns ett abstraktare ordförråd att tillgå?

Ekvivalens

Ett tydligt önskemål gällande den nya lagen var att den skulle återspegla ett modernt, men svenskt språk. Av denna anledning ville man bl.a. ersätta främ-

mande ord och termer med mer inhemska varianter som kunde förstås av fler. Gränsen mellan vad som är ett lånord och inte är naturligtvis svår att dra i analysen av dessa utbyten, så därför har principen varit att de ord som räknats till ekvivalenterna skall ha tydlig lånordsprägel, antingen genom att ordet i sig är uppenbart utländskt, eller också för att man i protokollen påpekar att orden har en viss härstamning. Utifrån den principen har 66 exempel excerperats, varav merparten är latinska ord eller ord med klar latinsk prägel. Alla belägg av ett enskilt ord har räknats om det förekommer mer än en gång. Två av orden är av germanskt ursprung och förefaller inte särskilt främmande för en nutida läsare. I protokollen står dock tydligt att man vill ersätta det (tydligen) danska *införsel* med ett »tienligt svenskt ord» (19/3 1713) liksom tyskans *erhålle* med *niute* (14/10 1714). Därför har de också räknats till denna kategori. För enkelhetens skull kommer jag i fortsättningen att benämna det ord som skall bytas ut som det utländska eller latinska ordet, och det ord man föreslår som ersättning som det svenska ordet, även om detta också kan ha en annan härkomst.

Att ersätta latinet med inhemska ord och uttryck måste ha varit svårt för kommissionen. Som redan påpekats menar t.ex. Telemann att 1600-talet var latinets guldålder i Sverige, och detta märks tydligt i protokollen där en väldigt stor del av diskussionen förs på latin. Protokollen är svåra att läsa av denna orsak, och man får ibland anledning att dra på munnen när man betänker den stora diskrepans som föreligger mellan språket i protokollen och språket i den produkt som blev resultatet av kommissionens arbete.

Rickard Melkersson (2004) har skrivit om Linnés användning av latin ur ett kodväxlingsperspektiv, och samma iakttagelse går att göra också i protokollen till förarbetena till 1734 års lag. Några exempel: *imedlertid > emädan – som till sensum och sonum är tienligare* (18/3 1714); *hitta – används om annat än rebus animatis* (28/4 1696); *hwar med animus et propositium utmärkes* (12/3 1708). Ibland byter man ut latinska ord, som *antiquitet*, mot äldre inhemska ord, *gambla saker*, med motiveringen att det är bäst att undvika främmande ord (25/3 1706). Dock kan man sedan använda det latinska ordet i egna kommentarer till andra utbyten man gjort, t.ex. som när man ändrar den gamla dativformen *i lagomen* till *i lagen* med motiveringen att dativen »har för mycket smak af antiquitet» (18/10 1714). När man begrundar de svårigheter kommissionen bör ha haft enbart i arbetet med att uttrycka lagbuden på svenska, framstår den slutliga språkliga bearbetningen av Cronhielm som än mer beundransvärd.

Om man systematiserar materialet efter vilken typ av åtgärd man vill genomföra, får man följande resultat: två av orden kan stå kvar som de är (*tes-*

tamente och *capitel*); 12 av orden önskar man ersätta med ett svenskt ord, men man ger inga förslag; resten av orden, 50 ord, förses med förslag till ekvivalenter.

Man undrar naturligtvis hur genomslaget blev i 1734 års lag. Hur många av de första förslagen finns kvar och hur många av de önskade förändringarna har infriats? Som vi redan konstaterat var lagprojektet ett mycket utdraget verk med en omständlig arbetsgång som innebar en mängd remissinstanser, och det är oerhört intressant att se om ens något av förslagen överlevde till sista omgången och kom med i lagboken.

Till att börja med kan man konstatera att lagkommissionen var rätt ute när de beslöt att behålla *testamente* och *capitel*, som vi känner igen som helt vanliga ord i modern svenska också. Resonemanget kring ordet *civile*, som man vill ersätta med *borgerlige*, går ut på att bruket av ordet kommer att ge det hemortsrätt i lagspråket. »Till att der med på vårt eget språk förklara ordet civile, och fast det synes wara owant, så kan det blifwa med tiden gått.» Även där får man säga att kommission var rätt ute (8/10 1713).

Av de tolv ord som man ville byta ut men inte hade några förslag på är det bara ett som kan återfinnas i lagboken med en svensk ekvivalent. Det är *interlocutorie* som i registret står som *interlocutorie dom* och hänvisas till med ordet *upskofsdöm*. De övriga orden har antingen utmönstrats eller fått en ekvivalent som inte går att hitta i denna undersökning. Dylika exempel är: *jure belli*, *legitimatione*, *privilegiis*, *collegier* och *summa*.

Ytterligare tio ord som har givna förslag verkar heller inte ha fallit i god jord, eftersom de inte går att återfinna 1734 vare sig som latin eller svenska. Dessa ord är: *agera* (*gå med hwar annan till rätta*, 16/4 1713); *annotation* (*anteckning*, 10/3 1714); *authorizeras* (*äger Slåttscancelliet macht*, 11/6 1708); *cere- monie* (*wanligt sätt*, 10/12 1714); *excesser* (*öfwerwåld*, 11/6 1708); *immediate* (*omedelbart*, 5/11 1713); *insolentier* (*emot all orätt och öfwerwåld*, 10/3 1714); *non accept* (*ingen accept*, 25/11 1709); *removeras* (*afhålles*, 10/3 1714); *termin* (*dag*, 10/3 1714). Några av dem kanske ersattes med andra synonymer medan några nog snarare blev föremål för mer radikal bearbetning. Man kan tydligt se att ledamöterna haft problem med att hitta ett lexikaliserat ord eller uttryck för den latinska motsvarigheten, och troligen har de flesta förslag inte accepterats p.g.a. att de inte förbättrar språket i lagboken. Ett ord som *agera* har t.ex. fått en ganska lång och klumpig fras som ekvivalent, och man kan förstå att den inte ansågs lämplig. I modern svenska säger man ibland att man *drar någon inför rätta*, men den juridiska termen torde vara *stämna* eller *lagsöka*.

I sex av fallen tar man tillvara delar av de föreslagna ekvivalenterna eller också låter man det ursprungliga ordet stå kvar. Ett sådant exempel är *embete*, som föreslås få *tjänst* som ersättning (27/9 1707). I 1734 års lag förekommer båda orden, men inte som synonymer till varandra. Några andra exempel är de olika typer av borgmästare, *justitiæ borgmestare* och *politie borgmestare*, som båda ersätts med bara *borgmästare* i lagboken (6/4 1688).

Ytterligare nio ord hittar man i registret till 1734 års lag, som uppslagsord. Fyra av orden har ingen hänvisning till något annat ord utan används framgent i sin ursprungliga form (det föreslagna ersättningsordet inom parentes): *protocol* (*dagbok*), *sterbhus* (*död mans bo*), *summa* (inget förslag, endast önskan om att skriva med »svenska bokstäfwer»), *vice versa* (*tvärt om*). Ett av orden, *visiteringar*, har en hänvisning till det förslag som kommissionen angett: *besichtning* (10/3 1714). De sista fyra har hänvisningar till andra ord än de av kommissionen föreslagna: *contumax* > *contumacie dom se Döma tresko dom* (förslag: *motwilligt eller förfallelös utheblifwande*, 16/4 1713); *original* > *hufvudskrift* (förslag: *hufwudbref*, 17/2 1715); *respitsdagar* (2 belägg) > *upskof* (förslag: *anstånds dagar*, 25/11 1709; 8/2 1712).

I 27 fall kan man emellertid se att kommissionens förslag till ersättning också återfinns i lagen, vilket förefaller tyda på att arbetet med dessa ord var genomtänkt. Några exempel visar att orden än idag används i juridiskt språk (här angivet med det svenska ordet först i normaliserad form): *förmyndare* (*curator*); *uppskov* (*dilation*); *domstol* (*instance*); *uppteckning* (*loco inventarium*); *fullmäktig* (*procurator*); *stämning* (*citation*). I andra fall har det latinska ordet kommit till heders igen i modern svenska såsom *appellera* (*wädia* 1734).

Morfologi

En tydlig förändring som går att se i den stilistiska bearbetningen är just anpassningen till en mer samtida böjningsmorfologi. I några fall är nog ändringarna föreslagna av mer textuella skäl, som när man ändrar ett substantiv i obestämd form till bestämd form. De flesta av ändringarna är dock av det slaget att de tar bort böjningsformer som troligen uppfattas som obsoleta.

Exempel på detta är framför allt dativ pluralis: *öfwerståthållarenom* > *öfwerståthållare* (18/10 1714), *twem byom* > *två byar* (23/10 1715). Av samma orsak har man troligen ersatt *ty* > *thet* (19/11 1714); *thessan* > *thenna* (19/11 1714). Andra förändringar är att enskilda avledningsmorfem bytts ut, såsom *-else* till *-sel*: *wigelse* > *wigsel* (18/6 1714), och att en del particip förändrats till infinitiv: *hafwande* > *hafwa* (30/10 1715); *uthgörande* > *uthgiöra* (30/10 1715).

När man betänker att gammaldags morfologi måste ha varit oerhört vanlig i de texter som kommissionen sysslade med kan man förvånas över att de inte tog ett mer systematiskt grepp om problemet. Den enda kommentar av generell natur som rör morfologi är att verbet *må* skall användas på så sätt att formen *må* reserveras för singularis och *måge* för pluralis (16/4 1713). I övrigt är det bara förändringar av enskilda fall. I slutprodukten har de flesta förändringarna genomförts på det sätt som lagkommissionen föreslår. Så är t.ex. fördelningen mellan *någor* och *någon* i nominativ och akkusativ konsekvent, liksom mellan *må* och *måge* i singularis och pluralis.

Lagkommissionen och språkplaneringen

Syftet med denna undersökning är att försöka urskilja en språkplanerande verksamhet i de lagprotokoll som finns över förarbetena till 1734 års lag. Grunden för undersökningen har utgjorts av de tre språkplanerande intentioner som Teleman menar kännetecknar 1600- och det tidiga 1700-talets språkvård och språkplanering, nämligen önskan att avgränsa svenskan gentemot andra språk; att utveckla det inhemska språket så att det blir ett samhällsbärande språk samt att standardisera språket så att det får stadga och har lättare att hävda sig gentemot språkpåverkan från andra språk. Resultaten av undersökningen visar på positiv överensstämmelse med i alla fall de två första punkterna och delvis med den tredje.

Att lagen skulle vara skriven på svenska står redan i kommissionens riktlinjer där man uttrycker det som att lagen skall vara skriven i »god, ren och tydlig svensk stil». Lagkommissionens huvudsakliga syfte har naturligtvis varit att åstadkomma en väl fungerande lagbok, och i det arbetet har en ganska stor del av uppdraget bestått i att hitta inhemska ord och uttryck för sådant som tidigare uttryckts på framför allt latin. En viss språklig medvetenhet måste således ha funnits. Även om lagkommissionen i sig inte kategoriserat sitt arbete i termer av språkvård eller språkplanering, har de direktiv som de gavs att arbeta efter ändå inneburit att resultatet av deras arbete kan tolkas i den riktningen.

Också den andra punkten bekräftas i undersökningen, och då framför allt vad gäller ordförrådet. Merparten av det språkliga arbetet omfattar semantiska och lexikaliska spörsmål och det finns en tydlig strävan att bearbeta det svenska ordförrådet så att det kan bli det verktyg som behövs i lagarbetet.

Man förefaller dock att ha svårigheter med att hitta ett systematiskt tillvägagångssätt, även om ansatser syns. Dessa bör läggas till grund för mer ingående undersökningar.

Den tredje punkten är svår att svara entydigt ja på om man avser standardisering på språkets alla nivåer. Att arbetet med att anpassa och utveckla det svenska ordförrådet i någon mening kan tolkas som språklig standardisering är ganska självklart. Även på det morfologiska området syns vissa tendenser till att ta ett samlat grepp på stelnade och obrukliga ordböjningsmönster som levt kvar. Det finns emellertid ingen som helst diskussion om ortografi, vilket är en viktig del av ett språks standardisering. Under 1700-talets första hälft skulle det komma att rasa en stor debatt om svenska stavningsregler, men uppenbarligen har detta inte riktigt slagit rot i lagkommissionens arbete, i alla fall inte på så sätt att det yttrar sig i protokollen. Det står heller inget i kommissionens riktlinjer om att detta skulle vara en del av lagkommissionens språkliga uppdrag.

Den ortografiska variationen på 1600-talet var ju stor, och till viss del kan man se detta återspeglad i protokollen, som dock är renskrivna av skrivare vars ortografiska norm vi inte vet något om. Det är därför svårt att dra några slutsatser om lagkommissionens tankar om ortografi utifrån protokollen.

Man kan således dra slutsatsen att den språkplanerande verksamheten påbörjats på det morfologiska området men framför allt på det lexikaliska, där man kan urskilja klara ansatser till ett systematiskt tänkande om definitioner, semantiska fält och terminologi. Så även om Gustaf Cronhielm ansvarade för den slutliga utformningen av språket i 1734 års lag, hade den principiella diskussionen om språket i lagboken förts under en lång period tidigare. Av det efterlämnade materialet att döma verkar lagkommissionen ha varit medveten om de språkliga behoven, men inte riktigt haft tillgång till verktygen.

Litteratur

- Hannesdóttir, Anna Helga, 1998: Lexikografihistorisk spegel. Den enspråkiga svenska lexikografins utveckling ur den tvåspråkiga. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 23.) Göteborg.
- Johnson, Rakel, 2005: Presentation av projektet »Lag och kodex: variationer i användningen av lagtext före 1734 års lag». I: Studier i svensk språkhistoria 8, red. av Cecilia Falk & Lars-Olof Delsing. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 63.) Lund. S. 147–156.
- Josephson, Olle, 2005: »ju». Ifrågasatta självklarheter om svenskan, engelskan och alla andra språk i Sverige. Stockholm.

- Jägerskiöld, Stig, 1984: Kring tillkomsten av 1734 års lag. I: Sveriges rikets lag gillad och antagen på Riksdagen år 1734. (Skrifter utgivna av Institutet för Rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin. Rättshistoriskt bibliotek.) Lund.
- Melkersson, Rickard, 2004: I begynnelsen av majo. Om kodväxling i Linnés Iter Laponicum 1732. (Meddelanden från Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet. MISS 48.) Göteborg.
- Oestreicher, Amelie, 2000: Bearbetning av nyhetstext. En studie av texthantering vid sex svenska dagstidningar. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 52.) Uppsala.
- Ruthström, Bo, 2002: Land och fæ. Strukturellt-rättsfilosofiska studier i fornnordiskt lagspråk över beteckningar för egendom i allmänhet med underkategorier. (Nordlund 23. Småskrifter från Institutionen för nordiska språk i Lund.) Lund.
- Sahlin, Ingrid, 2001: Tal och undertexter i textade svenska TV-program. Probleminventering och förslag till en analysmodell. (Nordistica Gotoburgensia 23. Acta universitatis gotoburgensis.) Göteborg.
- SAOB = Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1898–. Lund.
- Sjögren Wilhelm, 1900–1909: Förarbetena till Sveriges rikets lag 1686–1736. Efter offentligt uppdrag utgifna af Wilhelm Sjögren. Uppsala.
- Sveriges rikets lag gillad och antagen på Riksdagen år 1734. [1984] (Skrifter utgivna av Institutet för Rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin. Rättshistoriskt bibliotek.) Lund.
- Söderwall, Knut Fredrik, 1884–1890: Ordbok öfver svenska medeltids-språket. Lund.
- Teleman, Ulf, 2002: Ära, rikedom och reda. Svensk språkvård och språkpolitik under äldre nyare tid. Stockholm.
- Westman, Karl Gustaf, 1912: De svenska Rättskällornas historia. Uppsala.